

УДК 378.147

*Алла Дяченко,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри дизайну
Мистецького інституту художнього моделювання
та дизайну імені Сальвадора Далі*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ «МАТЕРІАЛОЗНАВСТВО ШВЕЙНОГО ВИРОБНИЦТВА»

У статті досліджено теоретичні засади застосування інноваційних підходів навчання до проведення практичних занять у студентів вищих навчальних закладів до вивчення дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва». Проведено ґрунтовний аналіз технологій, форм та методів навчання у контексті практичних занять із зазначеної дисципліни. Графічно інтерпретовано основні педагогічні інструменти проведення практичних занять. Здійснено теоретичне обґрунтування організаційно-функціональної структури інноваційної моделі використання у навчальному процесі практичних занять при вивченні дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва».

Ключові слова: *матеріалознавство швейного виробництва, навчальна діяльність, практичне заняття, форми практичного заняття, технології навчання, традиційні методи навчання, інтерактивні методи навчання.*

В статье исследованы теоретические основы применения инновационных подходов обучения к проведению практических занятий студентов высших учебных заведений к изучению дисциплины «Материаловедение швейного производства». Проведен обстоятельный анализ технологий, форм и методов обучения в контексте практических занятий по указанной дисциплине. Графически интерпретировано основные педагогические инструменты проведения практических занятий. Осуществлено теоретическое обоснование организационно-функциональной структуры структура инновационной модели использования в учебном процессе практических занятий при изучении дисциплины «Материаловедение швейного производства».

Ключевые слова: *материаловедение швейного производства, учебная деятельность, практическое занятие, формы практического занятия, технологии обучения, традиционные методы обучения, интерактивные методы обучения.*

The article studies the theoretical basis for the use of innovative approaches of learning to the practical training of students of higher

educational institutions for studying of discipline «Materials of sewing production». Conducted extensive analysis of technologies, forms and methods of education in the context of practical training in specified discipline. Graphically interprets basic pedagogical tools for conducting practical classes. Carried out theoretical substantiation of organizational-functional structure of the innovation model used in a teaching process practical training in the study of discipline «Materials of sewing production». Summarizes the main forms and methods of interactive learning in the process of conducting practical classes on discipline «Materials of sewing production».

Key words: *material science of clothing manufacture, educational activity, practical classes, practical classes, technology training, traditional teaching methods, interactive teaching methods.*

Для забезпечення якісно нового рівня професійної підготовки майбутніх спеціалістів інженерно-педагогічного швейного профілю, які зможуть швидко реагувати на зміни своєї професійно-виробничої діяльності, потрібно застосовувати інноваційні підходи навчання до проведення практичних занять. Тому особливості викладу і вивчення дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва» та сучасні тенденції щодо застосування різних форм практичних занять є актуальними і необхідними.

Результати наукових досліджень засвідчують про те, що пошук новітніх та адаптованих до світових тенденцій розвитку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу фахівців інженерно-педагогічного швейного профілю посилюється запровадженням сучасних педагогічних технологій, котрі позитивно впливають на розвиток творчих здібностей студентів. Однією із актуальних задач навчального процесу є проблема запровадження сучасних методів проведення практичних занять з дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва».

Теоретичні засади дослідження процесу розвитку практичних занять у студентів вищих навчальних закладів розкрито у багатьох наукових працях. Серед них варто відзначити наукові доробки В. Андрущенко, В. Білик, С. Грабовської, С. Негоди, В. Олексенко, В. Ортинського, Ю. Романенко, Е. Цупикової, О. Янченко та ін. У той же час, проблема розвитку сучасних форм практичних занять щодо вивчення дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва» у студентів-інженерів швейного профілю не стала предметом окремих наукових досліджень.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сучасних тенденцій розвитку практичних занять з дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва» у студентів-інженерів швейного профілю в процесі професійної підготовки.

Дисципліна «Матеріалознавство швейного виробництва» пов'язана з

постійним прогресом і поглибленням знань в області технічних наук, вдосконаленням вживаної на виробництві техніки та виробничих технологій, що природним чином вимагає постійного перегляду змісту дисципліни і викликає необхідність синхронного перегляду змісту міжнаочних зв'язків з базовими і профільними дисциплінами. Взаємозв'язок профільних дисциплін формує однакові компоненти й інтелектуальні уміння, необхідні фахівцям в його професійній діяльності. У контексті інженерної освіти це можуть бути логічні методи аналізу і висновків, системне мислення, просторова уява, методи евристичних завдань, все що сприяє розвитку у студентів сучасного технічного і разом з тим творчого інженерного мислення [1, с. 102].

Виходячи із сказаного, процес навчання студентів потребує складних перемін пізнавального та мотиваційного аспектів засвоєння дисципліни, з урахуванням котрих поведінка суб'єкта набуває цільового характеру, а процес освоєння навчального матеріалу стає організованим, доступним та зрозумілим для студентів. Велика кількість напрацювань науковців у цій сфері засвідчує, що досі у психології та педагогіці ведуться дискусійні питання щодо пошуку раціональних та інноваційних технологій та методів організації навчання, вирішенню проблем розвитку практичних занять навчального процесу зазначеної дисципліни, особливостей розвитку та використання тих чи інших видів практичних занять, з урахуванням тематики навчального курсу, задля ефективності освоєння студентами дисципліни та сучасних тенденцій розвитку інноваційних форм навчання.

Практичне заняття (лат. *praktikos* – діяльний) – форма навчального заняття, під час якої науково-педагогічний працівник організовує для студентів аналіз окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує навички і вміння їх практичного застосування, через індивідуальне виконання відповідно сформульованих завдань. Головне їх завдання – закріплення, переведення у довготривалу пам'ять теоретичних знань, формування навичок і вмінь з тієї чи тієї навчальної дисципліни, оволодіння апаратом наукових досліджень. Цю форму занять проводять у лабораторіях або аудиторіях, обладнаних необхідними технічними засобами навчання, обчислювальною технікою [2, с. 232].

З огляду на специфіку підготовки викладачів до проблем забезпечення високого рівня мотивації вивчення профільних дисциплін, у тому числі «матеріалознавство швейного виробництва», у процесі проведення практичних занять застосовують різноманітні методи навчання та типи практичних занять. Це потребує створення цілої інноваційної моделі системи науково-методичної роботи щодо застосування окремих видів практичних занять із обраного курсу, обґрунтування застосування у процесі вивчення дисципліни та окремої тематики тих чи інших форм та методів, врахування умов навчального процесу та їх ефективності.

Рис. 1. Організаційно-функціональна структура інноваційної моделі використання у навчальному процесі практичних занять при вивченні дисципліни Наукове дослідження «Матеріалознавство стосовно застосування швейного виробництва різних» форм та методів

Джерело: сформовано автором на підставі: [2; 9; 15; 16; 17; 20].

проведення практичних занять у вищій школі та зокрема під час навчання майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю зумовило необхідність розроблення та теоретичного обґрунтування організаційно-функціональної структури інноваційної моделі використання у навчальному процесі практичних занять при вивченні дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва» (рис. 1). Зазначена модель включає етапи проведення практичного заняття, основну мету практичного заняття, принципи, на котрих воно базується, технології навчання, основні форми та методи практичних занять, функції, які виконують та чи інша форма практичного заняття, навчальні інструменти, що використовуються під час проведення навчального заняття. Зазначена модель орієнтована на нову якість навчального процесу – це отримання досвіду самостійної діяльності і особистої відповідальності, формування сучасних ключових компетенцій у різноманітних сферах професійної діяльності фахівців інженерно-педагогічного швейного профілю.

Успішність спеціалістів у галузі матеріалознавства швейного виробництва в аспектах формування комплексу професійних знань, умінь і навиків визначається ступенем розкриття творчого потенціалу і реалізацією професійно-творчих прагнень особистості в процесі професійної підготовки. Готовність до професійно-творчої діяльності визначається як стійка інтегрована характеристика особистості, що включає в себе мотиваційний, когнітивний, технологічний і особистісний компоненти [8, с. 347] (рис. 2).

Рис. 2. Компоненти інтегрованої характеристики особистості, щодо готовності до професійно-творчої діяльності у контексті проведення практичних занять із дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва»

Джерело: адаптовано автором до предмету дослідження [8].

Проявити та виявити ефективність розвитку зазначених компонентів професійно-творчої діяльності можливо лише за умови комплексного підходу до засвоєння теоретичних знань із дисципліни під час проведення практичних занять із курсу, тобто використання та поєднання різних їх форм та методів навчання.

Формування вмінь та навиків студентів в області матеріалознавства швейного виробництва реалізується за допомогою організаційно-методичного забезпечення практичного заняття, а саме інструментарію

(технології навчання, засобів, методів і організаційних форм навчання).

Практичні заняття є основною організаційною формою навчання при формуванні діяльнісного та особистісного компонентів проєктувальної компетентності у майбутніх інженерів-педагогів шверногого профілю. Виконання завдань на практичних заняттях забезпечує закріплення і поглиблення знань студентів, формування вмінь виконувати дії, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю з проєктування одягу, формування вмінь роботи з обладнанням та розвиток необхідних професійно важливих якостей: організованість, просторове мислення, математичні здібності та аналітичність мислення [9, с. 13].

У практиці вищої школи розрізняють традиційні та інтерактивні форми проведення практичних занять (рис. 3), котрі одночасно є способом безперервного управління пізнавальною діяльністю студентів. Особливість їх застосування залежить від специфіки вузу, технологій навчання, спеціальності та навчальної дисципліни.

Рис.3. Основні інструменти проведення практичних занять у студентів вищої школи

Джерело: сформовано автором

У процесі проведення практичних занять використовуються різні методи (технології) та форми навчання. Оскільки головним завданням цього виду навчальної роботи є формування умінь і навичок, провідне місце має відводитися різноманітним вправам (підготовчим, пробним, за зразком, тренувальним, творчим, практичним, графічним, усним, письмовим, професійним, технічним та ін.).

У практиці проведення практичних занять вищого навчального закладу використовують різноманітні технології навчання. Серед них варто виокремити наступні: диференційоване навчання, проблемне навчання, ігрові технології навчання, інформаційні технології навчання, кредитно-модульна технологія навчання, особистісно-орієнтоване, ресурсно-орієнтоване, рефлексивна, інтерактивні; комплексна, судактивна та ін. В цілому під педагогічною технологією розуміють «продумана в деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації і проведення навчального прогресу з обов'язковим застосуванням комфортних умов для викладача і студентів» [16].

Основними формами проведення практичних занять є індивідуальна (виконання студентом навчального завдання на рівні навчальних можливостей із можливим використанням допомоги педагога за допомогою програмного та комп'ютерного навчання); фронтально-колективна (виконується у формі постановки проблемних питань та їх розв'язання усіма студентами, пропонують варіанти їх розв'язання, розвивають найбільш вдалі); групова робота (спільна робота студентів щодо вирішення поставлених завдань).

Практичні заняття, незалежно від їх конкретних особливостей, значною мірою забезпечують відпрацювання навичок та вмінь прийняття практичних рішень у реальних умовах професійної діяльності, що мають у своїй основі теоретичний характер. Хоча на практичних заняттях відпрацьовують теми, за якими було прочитано лекції, доцільно, щоб на цих заняттях невелика теоретична частина передувала практичній. Це спрямовує студентів на науковий підхід до виконання практичних робіт, підвищує їх якість [2, с. 233].

До традиційних форм проведення практичних занять належать: практикуми, семінари, розгорнута бесіда, система доповідей, реферативна форма, семінар-колоквіум, лабораторні роботи, навчальна конференція, індивідуальне навчальне заняття (індивідуальна контрольна співбесіда), консультація, колоквіум тощо.

Практикум є найбільш складною формою організації навчальної роботи студентів, основна мета котрого полягає в узагальненні результатів вивчення великого тематичного розділу дисципліни. Має переважно повторювально-узагальнюючий характер. Часто такий вид практичного заняття супроводжується використанням наступного навчального інструментарію: дисплеї, комп'ютерно-обчислювальну техніку, сучасні методи наукових досліджень з урахуванням специфіки конкретного навчального предмета.

Лабораторне заняття (лат. labor – праця) – форма навчального заняття, за якого студенти під керівництвом викладача особисто проводять натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичної перевірки і підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, набувають практичних навичок роботи з лабораторним обладнанням, устаткуванням, вимірювальною апаратурою обчислювальною технікою, оволодівають методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. Кожен студент має самостійно виконати всі лабораторні роботи й оформити їх результати.

Семинарські заняття є найбільш поширеною формою організації практичних занять, з якими органічно поєднуються лекції. Його зміст полягає у самостійному вивченні студентами за завданнями викладача окремих дискусійних питань і тем лекційного курсу з наступним оформленням навчального матеріалу у вигляді рефератів, доповідей, повідомлень тощо. Існує багато різновидностей семінарських занять, які відрізняються як за змістом, так і за формою організації роботи, а саме: семінар -бесіда, семінар-заслуховування, семінар-диспут, семінар-прес-конференція тощо.

Колоквіум (лат. colloquium – розмова, бесіда) – вид навчальної роботи, що передбачає з'ясування рівня засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями й навичками з окремої теми чи розділу і як правило організовується у вигляді прес-опитування.

Однак, традиційні форми навчання поступаються місцем сучасним, в основі яких лежить активне навчання із застосуванням сучасних інформаційних технологій або інтерактивне навчання. Семантичне значення слова інтерактивний походить від англійського слова «interact», де «inter» – взаємний, «act» – діяти. Отже інтерактивний – це здатність взаємодіяти в режимі бесіди, діалогу з чимось (комп'ютером), або з кимось (людиною) [13]. «Інтерактивними називається група навчальних форм, в яких соціальні взаємодії розглядаються як найважливіший освітній ресурс, що дозволяє інтенсифікувати процес навчання. До інтерактивних форм відносять не всі форми і методи активного навчання, а лише ті, які будуються на психологічних механізмах посилення впливу на процес освоєння кожним учасником досвіду взаємодії і взаємонавчання» [4, с. 96].

На основі цього Є. І. Саніна та М. С. Помелова виділили відмінні характеристики інтерактивних і традиційних форм навчання (табл. 1) [7].

Загалом, інтерактивне навчання вирішує три завдання: навчально-пізнавальну (гранично конкретну); комунікаційно-розвиваючу (пов'язану із загальним емоційно-інтелектуальним фоном процесу пізнання); соціально-орієнтаційну (результати якої проявляються вже за межами навчального часу і простору); учбово-навчальні лабораторії [5].

Отже, групова інтерактивна форма роботи в порівнянні з іншими має низку переваг: за той самий проміжок часу обсяг виконаної роботи набагато більший; висока результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь; формується вміння співпрацювати; формуються мотиви навчання, розвиваються гуманні стосунки між дітьми; розвивається навчальна

діяльність (планування, рефлексія, контроль, самоконтроль) [15]. Однак, як і кожна форма роботи зі студентами в аудиторії під час навчального заняття, групова форма недосконала, не є самоціллю у педагогічному процесі. Впровадження нових методик викладання у вищу школу потребує від викладача змінити і ставлення до своєї ролі в аудиторії, як до керівника процесом навчання. Це викликає у нього і певні упередження, а саме: страх втратити керівну роль у навчальному процесі; небажання мати клопіт із змінами у навчальних курсах; хвилювання втратити контроль за навчанням студентів а також побоювання того, що працюючи в групах, не всі студенти активні; неможливість постійно підтримувати на занятті «залізну» дисципліну і тишу [14, с. 173].

Таблиця 1

Відмінні характеристики інтерактивних і традиційних форм навчання

Традиційні форми навчання	Інтерактивні форми навчання
1. Визначається фізіологічним розвитком і соціальним примусом.	1. Визначається завданнями з розвитку особистості та професійними вміннями.
2. Планування навчального процесу здійснюється викладачем.	2. Планування навчальної діяльності спільно з учнями.
3. Навчальна діяльність учнів орієнтована на передачу знань.	3. Орієнтація на пошук нових знань на основі досвіду.
4. Оцінка діяльності учнів на занятті здійснюється викладачем.	4. Спільно з учнями самооцінка і взаємоконтроль.
5. Груповий та індивідуальний спосіб навчання.	5. Комбінування колективного, групового, парного, малими групами та індивідуального способу навчання.
6. Не враховується пізнавальна і емоційна сфера учня, його індивідуальні можливості.	6. Постійне поєднання в практиці навчання пізнавальної та емоційної сфер, ситуація діалогу і відкриття нового знання.
7. Суб'єкт-об'єктні відносини (викладач → студент)	7. Суб'єкт-суб'єктні відносини (студент → викладач → студент)

Джерело: [7].

Сьогодні широко використовуються різноманітні форми і методи інтерактивного навчання: дискусійні (діалог, групова дискусія, розбір ситуацій з практики, аналіз ситуацій морального вибору та ін.), ігрові дидактичні і творчі ігри, в тому числі ділові (управлінські) ігри, рольові ігри, організаційно-діяльні ігри), тренінгові форми проведення занять (комунікативні тренінги, тренінги сензитивності) [6]; мозковий штурм, мікрофон, коло ідей, робота в малих групах, займи позицію, прес-метод, акваріум, подорож рольові ігри та інші [13].

Розглянемо лише деякі типи практичних занять, саме тих, котрі, на наш погляд, зможуть проілюструвати застосування як традиційних, так і активних технологій у викладання навчальної дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва». Зупинимось, передусім, на заняттях, де відпрацьовуються комунікативні, вербальні, дискусійні вміння, які необхідні майбутнім випускникам технічно-педагогічного профілю. Вибір форми та методу проведення практичного заняття є

суб'єктивною формою організації навчального процесу, тому варто відзначити, що кожен викладач має право обирати такі форми та типи практичних занять, які відповідають меті навчальної дисципліни і особливостям кожної теми.

Серед традиційних доцільним є застосування семінарів-дискусій, лабораторних робіт і практикумів. Серед активних, на наше переконання, доцільним є використання таких сучасних методів інтерактивного навчання як:

– метод проектів – це сукупність прийомів, дій студентів у їх певній послідовності для досягнення поставленого завдання, що було заздалегідь визначене, обґрунтоване й яке має бути оформленим у вигляді певного кінцевого продукту [19, с. 176].

– кейс-методу при підготовці майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю полягає у реалізації колективної форми навчання під час аудиторної або самостійної роботи студентів. Кейс-метод, або метод аналізу конкретних ситуацій, – це форма навчання із використанням опису реальних професійних ситуацій. Під час розв'язання кейсів студенти повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблеми та запропонувати можливі шляхи її вирішення і вибрати найкращий. Кейси базуються на реальному фактичному матеріалі або ж максимально наближені до реальної ситуації [9, с. 14];

– портфолію студента – це інструмент самооцінки особистісної пізнавальної роботи студента, рефлексії його діяльності, самоконтроль та самоперевірка власних досягнень, аналіз, аргументація та планування подальших дій, а також зміна особистісних успіхів [20, с. 38];

– судактивна форма практичного заняття, що будується за логічним впорядкуванням навчального матеріалу так, щоб раціонально поєднувати теоретичну і практичну підготовку студентів, стимулювати їх до навчання, сприяти розвитку аналітико-синтетичної діяльності, інтелектуальній продуктивності і працездатності, нейтралізації перевантажень, які призводять до виникнення стомленості організму, викликанню почуття радості від пізнання, формуванню в студентів власної навчальної діяльності. Технологія проведення таких занять передбачає те, щоб навчити майбутніх фахівців мислити і працювати відповідно до сучасних економічних умов [17, с. 22].

Одержані результати засвідчили, що сучасні методи проведення практичних занять мають свої переваги, що полягають у орієнтації на співпрацю студента та викладача; оптимальне співвідношення теоретичних основ дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва» і практичного оволодіння навиками роботи із використання навчальних інструментів (комп'ютерної техніки, проекторів, портфолію та ін.); творчий підхід до навчального процесу, що виражається у результатах навчальної діяльності; активний самостійний пошук необхідної інформації; забезпечення сприятливої емоційної атмосфери під час проведення практичного заняття; опора на самооцінку та самокритичне відношення до

рівня особистої підготовки та результатів навчання.

Отже, основна мета запропонованих форм та методів практичного заняття із навчальної дисципліни «матеріалознавство швейного виробництва» полягає у поглибленні існуючих знань, їх розширення та деталізація, освоєння нових наукових знань самостійно, що у сукупності будуть спрямовані на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, розвиток наукового мислення та усного мовлення студентів, оволодіння практичними навиками роботи із швейними матеріалами. Виходячи із розробленої та затвердженої програми дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва», особливості організації та управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах щодо змісту навчання постає проблема реалізації подальших наукових досліджень у контексті впливу навчальної дисципліни на формування професійної компетентності у студентів зі спеціальності «Дизайн одягу та аксесуарів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рябчиков М. Л. Проектування навчального процесу студентів швейних спеціальностей с метою формування творчих умінь у процесі самостійної освіти / М. Л. Рябчиков // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2006. – № 13. – С. 100–108.
2. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
3. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики: [навч. посібник : у 3 ч.] / Н. В. Морзе. – Ч. 1: загальна методика навчання інформатики. – К. : Навчальна книга, 2004. – 256 с.
4. Гавронская Ю. Ю. Интерактивное обучение химическим дисциплинам как средство формирования профессиональной компетентности студентов педагогических вузов: дис... докт. пед. наук. – СПб., 2004. – 434 с.
5. Бураго В. В. Применение компьютерных имитационных моделей в качестве инструмента модернизации высшего экономического образования [Электронный ресурс]. URL: <http://www.orelgiet.ru/monah/88h.pdf>.
6. Герасютина О. Воспитать профессионала [Электронный ресурс] // Таможня. 2013. № 16 [327]. URL: http://customs.ru/images/stories/press/2013/journ/16_2013_str_18.pdf.
7. Санина Е. И., Помелова М. С. Возможности современных форм обучения математике при подготовке студентов-гуманитариев [Электронный ресурс] / Е. И. Санина, М. С. Помелова // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 4. Режим доступа : URL: www.science-education.ru/104-6566
8. Кустова О. Формування дидактичної моделі дисципліни «Матеріалознавство швейного виробництва» / О. Кустова, В. Білик // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи :

- [матеріали V міжнародної науково-практичної конференції]. – Хмельницький, 2009. – С. 347–349.
9. Білик В. В. Модель формування проектувальної компетентності у майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю / В. В. Білик // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. пр. / редкол.: О. І. Курок (відп. ред.) [та ін.]. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. – Вип. 27. – С. 10–16.
 10. Кононец Н. В. Практическое занятие по информатике в контексте ресурсно-ориентированного обучения студентов / Н. В. Кононец // Педагогические науки : фундаментальные исследования. – 2013 – № 11. – С. 540–545.
 11. Кононец Н. В. Педагогические инновации высшей школы: ресурсно-ориентированное обучение // Педагогические науки: сб. науч. трудов. – Полтава, 2012. – Вып. 54. – С. 76–80.
 12. Butler, Margaret (Meg). Resource Based Learning and Course Design (2011). Law Library Journal, 2012; Georgia State University College of Law, Legal Studies Research Paper No. 2011–24.
 13. Матеріал з Вікіпедії / Інтерактивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтерактивне_навчання.
 14. Грабовська С. Л. Інтерактивне навчання у вузі : проблеми і перспективи / С. Л. Грабовська // Вісник Львівського університету. – 2001. – Вип. 15. – С. 171–176.
 15. Негода С. Типи практичних занять [Електронний ресурс] / С. Негода // Офіційний блог. – Режим доступу : http://terra0432.blogspot.ru/2015/04/blog-post_96.html.
 16. Цупикова Е. В. Инновационные формы практических занятий в модульном обучении русской семасиологии: опыт написания учебника / Е. В. Цупикова // Омский научный вестник. – 2011. – № 2 (96). – С. 177–181.
 17. Олексенко В. М. Теоретичні і методичні засади реалізації інноваційних технологій у підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей : автореф. дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Олексенко. – К., 2008. – 39 с.
 18. Янченко О. І. Методика проведення семінарських занять : [методична розробка] / О. І. Янченко [Електронний ресурс]. – Кривий Ріг, 2017. – 15 с. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fyancholga5.narod.ru%2Fseminar.pdf&name=seminar.pdf&lang=uk&c=5881bdaef913&page=1>.
 19. Андрущенко В. П. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / В. Андрущенко, В. Луговий. – К. : «Педагогічна думка», 2011. – 260 с.
 20. Романенко Ю. А. Портфоліо студента: дидактичний аспект / Ю. А. Романенко // Наукові записки НДУ ім. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 38–40.